

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 09.12.20

Vise

(_sjanger, _lyrikk) “En rask definisjon av en vise er at tekst og melodi er likeverdige.” (Jørn Simen Øverli i *Dagbladet* 24. januar 2008 s. 45) Musikken fungerer som et virkemiddel som framhever sangens innhold og budskap.

Visesanger Lars Klevstrand uttalte i et intervju: “Visa er en kameleon. Den har en evne til å ikle seg mange forskjellige drakter, den er slitesterk musikalsk og tekstlig. Hovedpoenget med en god vise er at teksten har litterære kvaliteter. De fleste visetekster tåler å leses. [...] Et annet viktig skille er at en visetekst må gå ut over det banale, det klisjépregede og popaktige. Hva jeg minnes av “Hvis jeg vil være sola di”, så er det at det er en norsk poptekst. Ikke fordi jeg setter meg på en høyere hest, men fordi den ikke er ei vise i streng forstand. Det som er med å utvanne begrepet, er når man bruker “sang” eller “låt” i stedet, man *omgår* visebegrepet. Jeg ser jo også at man her hjemme altfor ofte tyr til det engelske språk. Det er noe som ikke er vårt eget, og da oppstår en distanse som visa ikke skal ha. Visa skal tale direkte til oss på vårt språk, det er en viktig kvalitet.” (*Dagbladet* 1. april 2008 s. 30)

Undersjangerer er blant annet folkevise, sjømannsvise (f.eks. “Anne Mari la meg ankere hos deg”), vuggevise, emigrantvise (f.eks. “Farvel du moder Norge”), rallarvise, skillingsvise, revyvise, soldatvise og politisk protestvise. Folkevisene (ofte kalt ballader) deles inn i bl.a. naturmytiske viser, legendeviser, kjempe- og trollviser, ridderviser, historiske viser og skjemteviser.

“[F]olkeminnesamleren Jørgen Moe fikk høre et nystev med denne strofen på sine granskingsferder i Telemark og Setesdal i 1847:

Aa denna Visa kann ingen kjenne,
Aa denna Visa har ingen Ende,
Aa denna Visa har gjort seg sjøl –
Ho kom naa rekandes paa ei Fjøl.

Moe klassifiserte visa som ei ranglevise, også kalt heimløyse og rennestev.” (*Språknytt* nr. 1 i 2013 s. 31)

En av de eldste visesamlingene i Europa er tyske Klara Hätzlerin sin visebok fra 1471, med både verdslige og religiøse sanger (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 48).

Den svenske 1700-tallsdikteren og visesangeren Carl Michael Bellman var en stor humorist og satiriker, og fylte sine sangtekster med beskrivelser av sin egen miserable person (slik mange visesangere har gjort senere), samt av lediggjengere, fylliker og prostituerte.

Bellmans “Fredmans epistel N:o 23” slutter slik:

“Tack för hvart sänglag, skål för hvar trogen,
Som gjort vid Brudstoln sväng;
Tack du som virket högg och drog ur skogen
Til min födslo-säng;
Tack för din låga,
För din förmåga,
Du min gamla Far;
Kunde vi råkas,
Skulle vi språkas,
Supa några dar;
Min bror du blifva skull,
Och som jag så full.
Och som jag så full.”

“Under 1800-talet började man uppteckna och publicera den äldre folkliga viserepertoaren – en yttring av tidens allmänt folkloristiska intresse. Bland de viktigare utgivarna och upptecknarna kan nämnas Erik Gustaf Geijer, Arvid August Afzelius, Leonard Fredrik Rääf, Levin Christian Wiede och Richard Dybeck. En kring sekelskiftet intressant samling av 1800-talsvisor är *August Bondesons visbok* (1903). Underrubriken är “Folkets visor sådana de lefva och sjungas ännu i vår tid”. Bondeson var den förste att publicera visor repertoarvis. De visor som en och samma traditionsbärare har meddelat står alltså i en följd, något som ger oss möjlighet att tränga in i den verkligt levande repertoaren under 1800-talet. Det var också den här viserepertoaren som hade rejält bred spridning och vars popularitet man följaktligen kan avläsa. Här finns de mest folkkära visorna som *Hjalmar och Hulda*, *Fingal*, *I låga ryttartorpet* m.fl. Tonfall och motiv med anknytning till den folkliga visan och folkdikten togs även upp av skalder som Gustaf Fröding (1860-1911) och Erik Axel Karlfeldt (1864-1931). Många av deras dikter har blivit föremål för vismässiga tonsättningar, men kanske än viktigare är deras roll som förebilder och inspiratörer inom den litterära 1900-talsvisan. Frödings mycket melodiösa dikter kom redan från debutsamlingen *Guitarr och dragharmonika* (1891) tidigt att tas upp av tonsättare och scenartister. Även Karlfeldts poesi nådde bred förankring genom sin sångbarhet, kanske särskilt *Fridolins visor* (1898). Den folkliga prägeln i flera av deras dikter bottnar sannolikt i deras regionala förankring

i Värmland respektive Dalarna.” (Catharina Söderbergh i <http://www.parnass.nu/arvet-fran-bellman-lade-grunden-till-1800-talets-visor-och-1900-talets-trubadurer>; lesedato 15.03.17)

Skillingsviser ble solgt som skillingstrykk, dvs. små hefter. “To elskendes Død i Bølgerne” er en skillingsvise uten kjent opphavsperson:

“Ved Rhindals klipper bak Rhinens strand,
der hadde to elskende bo.
Kun elvens blå og brusende vann
og engen skilte de to.

Og lengsel knyttet ham stedse mer,
“O, kunne jeg nå dithen,
blot favne henne min hjertenskjær,
mitt hjertes utkârne venn.”

Så kastet han seg i bølgen blå,
og svømte med håp mot land.
Men aldri skulle han stranden nå,
trettt sank han i elvens vann.

Mot stranden den gamle fiskermann
sin jolle så saktelig ror.
“O, si meg, hva bringer du nu i land,
har mange fisk du ombord?”

“Akk, nu jar jeg fisket den lange natt,
men fisk ei bringer jeg hit.
Et iskoldt lik kun mitt nett fikk fatt, –
nei, lykken var meg ei blid.”

Og rosen den bleknet på pikens kinn,
mens tåren hastig frem brøt,
så blytungt ble hennes glade sinn,
nu var hennes lykke død.

I båten lå hennes kjærlighet,
som lik han nådde mot kyst,
“Rett aldri får nu mitt hjerte fred,
nu hviler han der så tyst.”

Så tok hun av fingren sin ring på stand,
dro gullkorset frem fra sitt brøst.
“Motta det, du gamle fiskermann,

det skaffe deg glemsel og trøst.

Min fader og moder du hilse må,
og mine søsken fem,
si dem jeg hviler i sjøbølgen blå,
der fant jeg mitt hjertes venn.”

Så svang hun seg uti bølgen blå
for der å favne sin venn.
I livet de kunne ei lykken nå,
den fant de i himmelen.

Og stormen sang deres bryllupssang
mens bølger lekte i dans.
Så nådde de dog til hinannen engang
i solhjemmets stråleglans.”

Skillingsvisa “Nittedalsmordet” (1920; på melodien til “På blomsterkledd bakke”) handler om et uoppklart mord, og slutter slik:

“Sidst i november blev anholdt en mand,
i ham alle morderen saa,
men da han sit alibi bevise kan,
som uskyldig betraktes han maa.
Den morders opdagelse endnu vi haaber,
de elskendes blod imod himmelen raaber
gjengjeldelse for hin grufulde nat.
Deres jordiske lykke den endte saa brat.”

Skillingsvisa “Titanics undergang” (1912; på melodien “Hjem, hjem, mitt kjære hjem”), diktet av Anton Andersen med kunstnernavnet “Jumbo”, har denne teksten i de tre første av ni strofer:

“Det største skip på jorden som pløyet bølgen blå,
i Syden som i Norden man ei dets make så.
Og skuten denne stolte fikk navnet “Titanic”.
Men stoltheten den voldte at skipet undergikk.

Fra England ut det reiste med damp og fulle seil.
Det høyt mot himlen kneiste på havets glatte speil,
og fullt av passasjerer, fra ringe mann til stor,
det hadde millionærer og småkårsfolk ombord.

“Titanic” med sin skare dro på Atlanteren ut,
man tenkte ei på fare, på dødens nære bud.

Man kunne ikke ane at reisen skulle bli
“Titanics” triste bane, at snart det var forbi.”

Noen skillingsviser er humoristiske, f.eks. “Den grumme fader” der refrenget gir
visa en humoristisk vri i den relativt muntre melodien:

“Det var seg en frøken hun eide gods og gull,
Og dog en fattig ungersvend i hjertet var hun huld.
Men hennes fader sagde: Det tillater jeg deg ei,
Den tigger jeg befaler deg å vise vintervei.
Ohoi Lalaoti, o di o dallalalala o dio dio da.

Hun adlød dog ikke sin faders strenge bud.
En aften hun i haven til sin elskede gikk ut.
Man akk, i samme øieblikk kom faderen forbi
og sagde til sin datter, optendt av raseri:
Ohoi Lalaoti, o di o dallalalala o dio dio da.

Så drog den grumme fader i vrede frem sin kniv
og støtte den dypt i sin unge datters liv.
Da sank hun ved hans føtter så blødende og blek,
imedens i sin dødskamp forferdelig hun skrek:
Ohoi Lalaoti, o di o dallalalala o dio dio da.

På stedet hennes elsker i hjel seg også stakk.
Da angrede sig faderen, og nu han sagde: Akk,
i felles grav de elskende til sammen hvile må,
Jeg har dog været grusom der kunde handle så.
Ohoi Lalaoti, o di o dallalalala o dio dio da

Hvert døgn ved nattetider, når midnattsklokken slår,
da op av sine graver de tvende elskte står.
De vandrer arm i arm omkring i lunden mang en gang,
og i de tause netter man hører deres sang
Ohoi Lalaoti, o di o dallalalala o dio dio da.”

“Christoffer Hannevig (1884-1950) var en meget kjent norsk skipsreder som var
aktiv i jobbetida [i Norge under 1. verdenskrig] og etablerte mange skipsverft i
USA. [...] Christoffer Hannevig jr. ble jobbesymbolet *par excellence*. Han fikk
selv tilnavnet “Excellencen”. På revyscenen Chat Noir harselerte Victor Bernau
med hvordan den norske kjendismillionæren la verden for sine føtter: “Hvem var
det som kjøpte kontant hele Nordsjøen til en dam for sine svaner. / Hvem overtok
hele Konstantinopel for å tilfredsstille sine vaner. / Hvem har nyss kjøpt Niagara. /
Hvem er blitt keiser av Sahara. / Hvem eide Mona Lisa? Og det skjeve tårnet i

Pisa?” Uansett spørsmålet, var svaret – nettopp – Christoffer Hannevig, ifølge revyvisa.” (*Dagbladet* 24. januar 2014 s. 64-65)

Øystein Sundes “Pengeinnsamler’n” er en revyviser, og fire av strofene har denne teksten:

“Morn, jeg heter Per Arne Strengerud,
jeg driver og samler inn penger, du.
Jeg hjelper russ og idrettslag og nonner.
Jeg ordner med dør-til-dør-aksjoner
og håver inn hauger av millioner
for folk betaler avlat så det monner.

Ja, jeg gir alle en mulighet
til å kjøpe seg bedre samvittighet,
så vi kan holde forbruket vårt oppe.
Vi eter oss feite uten plunder
og trimmer det vekk av kosmetiske grunner.
D'er ingen grunn te'at dette her skal stoppe.

[...]

Her hjemme gir vi av hjertens lyst
og fylker oss til kjempedyst
og sitter klar med pengepungen åpen.
Men i Afrika tar soldatene maten
og skyter på dem som helst sku' hatt den,
og ingen veit hvordan de får seg våpen.

Men nå må jeg slutte å filosofere
for ellers så blir'ikke samla inn mere,
da kan jeg like gjerne gå på loffen.
Jeg er bare Per Arne Strengerud
som driver og samler inn penger du,
og er kjempeklar for den neste katastrofen!”

“Også fra vårt århundre [1900-tallet] har vi en rekke eksempler på smedeviser av ulike slag, om Gammelskoidda fra Nord-Kvaløy og Likjeveppa (datra) på bytur, om ho Ane på Toften (Rebbenes) med sin rare grammofon, om han Lars Tostensen på Grøttøy som skulle stifte kvalfabrikk, om han Ola som skaut en Kobbe ved Ryten, om forbudstida og surkaproduksjon på Vanna i 1920-åra, om tobakksnøda under siste krig, om hamneplanene i Karlsøy i 1947, og mangt anna. Av arbeidssanger kjenner vi til oppsanger for båtsett, og mange fiskerviser har vært sunget, bl.a. om Lofotfisket og seifisket. Ellers kan vi nemne en del småviser og vers av ulike innhold, som Ingen har så nett ei datter som skjura, og Vil du være med og følge

han Elias til grava. I nyere tid, d.v.s. fra ca 1850, er det skillingsviser som har vært sentrum i den folkelige sangtradisjon, slik som ellers i landsdelen [Nord-Norge]. Det er et utall viser som har vært sunget, av svært ulik innhold, men ofte med innhold og toner som har talt til følelsene, og gjerne med en moralsk peikefinger. Visene blei lært av naboundom, de blei spredt i avskrifter, de blei kjøpt i ferdig trykk i Tromsø, der melodien blei tralla over disken til kjøperen. De blei sunget i ungdomssammenkomster, i rorbua, i nabotreff, i lyngbakken om sommeren, blant tjenestefolk, heilt til grammofonplater og radio i 1930-åra kom inn til erstatning. Enda i 1970-80-åra har eldre folk kunnet gjenskape en stor del av sitt ungdoms sangrepertoar, og vi har derfor godt kjennskap til innholdet i mange av disse skillingsvisene.” (http://karlsoy.com/bygdebok/periode10_del20.html; lesedato 20.09.13)

Revyviser blir av og til publisert i bøker, som i Otto Valseth og Alv Schieflos *Hjorten (Trondhjems tivoli): Revy-viser gjennom 40 år i utvalg* (1968).

Tyske sangere av protestviser på 1960- og 70-tallet var blant andre Georg Kreisler, Franz Josef Degenhardt, Wolf Biermann, Stephan Krawczyk og Konstantin Wecker (Schneider 2004 s. 410).

“I Stalins fangeleirer oppsto det en helt spesiell musikkjanger, “Blatnye pesni”, direkte oversatt “forbryterviser” eller “rennesteinsviser”. Disse var humoristiske og røffe viser om livet i leiren. [Den russiske visesangeren Vladimir] Vysotskij overførte dette til det russiske hverdagsliv, og fikk en enormt bred appell. Tilsynelatende enkle, nesten primitive, tekster for eksempel om en fyllekrangel om en dame. Men enhver russer visste at dette også handlet om det harde livet i Sovjet, og drømmen om å slippe ut.” (Jørn Simen Øverli i *Dagbladet* 24. januar 2008 s. 44)

Jørn Simen Øverlis bok *Marka-viser* (2008) ble presentert slik i forlagets katalog: “Alle brukergrupper av Marka har hatt sine sanger, men få viser finnes i tilgjengelige sangbøker. Visene fra Marka er en blanding av folkelige viser, skillingsviser, blomster- og naturbeskrivelser, kjærlighetsviser, sanger fra 2. verdenskrig, rallar-, anleggs-, og tømmerhoggervisere, samt viser om skigåing og -hopping, fiske, kanopadling og andre fritidsaktiviteter. Noen er minst 150 år gamle, noen er nylig skrevet. Jørn Simen Øverli har samlet mer enn 100 viser og satt melodi til noen av dem. De presenteres alle i boka med noter, en kort introduksjonstekst og illustrasjoner.”

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>